

УДК 82-93:159.922.72

ВПЛИВ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ НА ФОРМУВАННЯ СВІТОБАЧЕННЯ ДИТИНИ

Підгородецька І. Ю.

Харківський національний аграрний університет імені В. В. Докучаєва, м. Харків

У статті розглянуто художній текст в аспекті його прагматики, схарактеризовано сутність регулятивної і прагматичної функцій тексту. Проаналізовано результати анкетування учнів молодших класів за оповіданням М. Коцюбинського «Харитя» і визначено мовні засоби, що репрезентують авторські й читацькі уявлення про етичні й естетичні ідеали. Встановлено вплив художнього тексту на формування світогляду дитини.

Ключові слова: художній текст, автор, адресат, читацькі реакції, етичний, естетичний, ідеал.

Постановка проблеми. У сучасних філологічних студіях художній текст розглядають у межах загальних теоретико-літературних і мовознавчих проблем (лінгвопоетичних, прагмалінгвістичних, лінгвостилістичних, когнітивних, психолінгвістичних, етнолінгвістичних та ін.). У працях С. Я. Єрмоленко, В. С. Калашника, О. О. Маленко, Л. О. Пустовіт, Н. М. Сологуб, Л. О. Ставицької, В. А. Чабаненка глибоко й усебічно схарактеризовано специфіку функціонування поетичного слова. Водночас проблема сприйняття авторського тексту читацькою аудиторією залишається порівняно малодослідженою, що й визначає *актуальність* цього дослідження.

Важливими аспектами лінгвістичного дослідження художнього тексту є вивчення його регулятивної і прагматичної функцій. Регулятивна функція художнього тексту полягає в здатності управляти читацьким сприйняттям й інтерпретаційною діяльністю завдяки особливому відбору й організації тексту відповідно до авторської інтенції. Зазначена функція визначає прагматику тексту, тобто ефект дії на адресата. Прагматична функція тексту є здатністю викликати в читача або слухача певні емоції, оцінки, спонукати до активного світопізнання [2, с. 26].

Ідею про те, що зміст не закладений безпосередньо в самому тексті, висловлено у працях учених психологічного напрямку в мовознавстві, зокрема В. фон Гумбольдта й О. Потебні, який зазначав, що говорити – означає не передавати свою думку іншому, а тільки збуджувати в іншому його власні думки [5, с. 541]. У зв'язку з цим сучасні лінгвісти розглядають питання вербальних асоціацій, пов'язаних зі структурою тексту й зумовлених нею, що дотепер недостатньо висвітлене в науці. Асоціативне поле художнього тексту як відображення поетичної картини світу автора, теорія текстових асоціацій, які мають значення для діалогу автора й читача, питання асоціативних зв'язків текстових одиниць, взаємозв'язок теорії регулятивності тексту з прагматикою досліджує Н.С. Болотнова.

Мета розвідки – з’ясування впливу художніх творів на формування естетичних й етичних ідеалів у дитячій свідомості. Процес пізнання світу в дитинстві має вирішальне значення для формування характеру й поглядів особистості. Саме в цей час розпочинається становлення системи цінностей. Важливе місце в ній належить етичним та естетичним цінностям, на формування яких значно впливають твори художньої літератури, що й визначає предмет нашого дослідження.

Художній текст має низку специфічних рис, зокрема: містить не лише семантичну, а й естетичну (художню) інформацію, що виражає емоційно-оцінне й експресивно-оцінне ставлення до зображуваного; антропоцентричність (моделювання художнього світу для пізнання людини); полісемантичність (неоднозначність) за наявності інваріантного ядра; імпліцитність (прихований у підтексті зміст, що створює семантичну багатоплановість твору); актуалізація, (незвичне використання мовних засобів, що привертає до них увагу читача / слухача); навмисне порушення мовної норми.

Інтерпретація тексту, незалежно від особливостей суб’єкта, особистісних інтересів, має бути адекватною саме фрагментові світу, а не настрою особистості. Системне уявлення про текст і відображений у ньому цілісний фрагмент поетичної картини світу автора може виникнути тільки під час сприйняття цілісного тексту твору.

Учнів 3–4-х класів ознайомлено з оповіданням М. Коцюбинського «Харитя» з метою з’ясування впливу прозового твору на уявлення дітей про добро і красу. Результати анкетування дали змогу систематизувати читацькі реакції, зіставляючи їх із ціннісними настановами автора, з’ясувати закономірності й тенденції пізнавальної активності адресатів.

Школярам запропоновано відповісти на запитання, що сформульовані з урахуванням вікового критерію й дають можливість досягти поставленої мети: змусити учнів виявити аксіологічні пріоритети, спрямувати відповіді дітей у русло естетичного й етичного оцінювання змісту художнього твору.

Респонденти відповідали на такі запитання:

- Що вам сподобалося в головній героїні?;
- Які риси зовнішності Хариті ви запам’ятали?;
- Як письменник зобразив красу світу?

Проаналізуємо результати анкетування, починаючи з останнього запитання. Усього в опитуванні взяло участь 50 осіб (по 25 учнів третього й четвертого класів). Частина учнів (8 осіб третього класу, 6 осіб четвертого класу) не змогла відповісти на запитання. Загальна кількість відповідей третьокласників – 29 (14 різних реакцій), учнів 4-го класу – 24 (11 реакцій).

№	Як письменник зобразив красу світу?	Усього відповідей (3 клас)	Усього відповідей (4 клас)	Усього
1.	Поле (золоте)	4 (1)	8	12
2.	Нива (золота)	6 (4)	1	7
3.	Жито (золоте)	2	5 (1)	7
4.	Річка (голуба)	3 (2)		3
5.	Зорі (блискучі)	3 (1)		3
6.	Колоски (золоті, блискучі)	2 (1, 1)	1	3

7.	Квіти	2		2
8.	Пшениця	1	1	2
9.	Дерева	1	1	2
10.	Село		2	2
11.	Хліб		2	2
12.	Ліс	1		1
13.	Дім на горбку	1		1
14.	Чисте небо	1		1
15.	Краса природи	1		1
16.	Літні дні у жнива	1		1
17.	Дівчата		1	1
18.	Харитя		1	1
19.	Луки		1	1
	Усього	29	24	53

Ядро асоціативного поля *краса світу* містить такі реакції: *поле (золоте)* – 23%, *нива (золота)* – 13%, *жито (золоте)* – 13%, причому епітет *золотий* навіяний твором: *сяяли широкі лани золотого жита та пшениці*[4, с. 25]. Опис ниви в оповіданні М. Коцюбинського справив на учнів найбільше враження. Периферію складають реакції, що позначають реалії, пов'язані із полем (*колоски (золоті, блискучі)* – 6%, *хліб* – 4%, *пшениця* – 4%, *літні дні у жнива* – 2%), а також назви інших природних об'єктів (*річка (голуба)* – 6%, *зорі (блискучі)* – 6%, *квіти* – 4%, *дерева* – 4%, *ліс* – 2%, *чисте небо* – 2%, *луки* – 2%) й узагальнене поняття *краса природи*. Загальна кількість асоціатів, пов'язаних із красою природи, становить 91% (серед них *краса поля (ниви)* – 65%). Незначна кількість респондентів уявлення про красу світу пов'язує з людиною (реакції периферійної зони *дівчата, Харитя* – 4%). Такий самий відсоток опитаних красивими називає *село, дім на горбку* (елементи сільського пейзажу). Усі зазначені асоціати зумовлені впливом поетичної картини світу автора на естетичне світосприйняття реципієнтів і є результатом сприйняття адресатом авторського світобачення за посередництва мовних засобів художньої прози.

На запитання «Що вам сподобалося в головній героїні?» отримано 34 відповіді від 25 учнів 3-го класу й 41 відповідь від 25 учнів 4-го класу. Усього названо 17 рис характеру героїні твору і 2 риси її зовнішності. Учні 3-го й 4-го класів навели однакову кількість означень – по 11; лише 3 реакції є спільними (*добра, працелюбна, ласкава*).

№	Що вам сподобалося в головній героїні?	Усього відповідей (3 клас)	Усього відповідей (4 клас)	Усього
1.	Добра	12	16	28
2.	Працелюбна	11	6	17
3.	Розумна	3		3
4.	Ласкава	1	1	2
5.	Дбайлива	1		1
6.	Справедлива	1		1

7.	Милосердна	1		1
8.	Смілива	1		1
9.	Щедра	1		1
10.	Любов до матері	1		1
11.	Ввічлива	1		1
12.	Турботлива		9	9
13.	Гарна		2	2
14.	Маленька		2	2
15.	Широока		1	1
16.	Любляча		1	1
17.	Співчутлива		1	1
18.	Мила		1	1
19.	Щира		1	1
	Усього	34	41	75

Найбільша кількість респондентів називає Харитю, головну героїню оповідання М. Коцюбинського, *доброю* (28 відповідей – 37%), *працелюбною* (17 відповідей – 23%). Реакції *добра* й *працелюбна* виражають позитивну етичну оцінку рис особистості, як і реакції (*турботлива* – 12%), (*розумна* – 4%; *ласкава* – 3%; *гарна* – 3%; *дбайлива*, *справедлива*, *милосердна*, *смілива*, *щедра*, *любляча*, *ввічлива*, *співчутлива*, *мила*, *щира* – по 1,3% кожна). Епітет *розумна* характеризує інтелектуальні здібності героїні. Означення *гарна*, *мила* містять як етичний, так й естетичний компонент позитивного оцінювання. Прикметники *маленька*, *широока* характеризують зовнішність героїні.

Зосередження уваги школярів на внутрішньому світові персонажа свідчить, що авторські інтенції адекватно сприйняті юними читачами. Етичні настанови, які митець у художній формі декларує у творі, безперечно впливають на формування етичних ідеалів молодого покоління.

Наступне запитання виявляє уважність респондентів до зовнішніх рис героїні.

№	Які риси зовнішності Хариті ви запам'ятали?	Усього відповідей (3 клас)	Усього відповідей (4 клас)	Усього
1.	Маленька	6	1	7
2.	Красива, гарна	3	1	4
3.	Біле волосся	3	1	4
4.	Руде волосся		2	2
5.	Русі коси		2	2
6.	Чорні очі		2	2
7.	Сірі очі	2		2
8.	Великі очі	1		1
9.	Русяве волосся	1		1
10.	Коричневе волосся	1		1
11.	Почервонілі руки	1		1
12.	Засмагли руки	1		1

13.	Худенькі руки	1		1
14.	Біленькі рученята	1		1
15.	Маленькі руки	1		1
16.	Руки	1		1
17.	Одяг	1		1
18.	Хустинка	1		1
	Усього	25	9	34

Варто зазначити, що 18 учнів (36%) із 50 опитаних не звернули увагу на портрет Хариті й не змогли відповісти на запитання, хоча успішно справилися з попередніми завданнями. Решта респондентів назвала 18 портретних рис головної героїні оповідання. Найбільша кількість однотипних реакцій характеризує розмір дівчинки (*маленька* – 7 відповідей, 21%). Чотири реакції (12%) виражають узагальнену позитивну оцінку зовнішності (*красива, гарна*). Одинадцять учнів (33%) звернули увагу на колір волосся, даючи йому означення *біле* (12%), *русе* (*русяве*) (9%), *коричневе* (3%), *руде* (6%). М. Коцюбинський так описує волосся Хариті: *русява, аж біла голівка* [4, с. 23]. Неточність частини наведених означень може бути свідченням не уважного сприйняття тексту, зокрема окремих його деталей, а також другорядності зовнішніх рис героїні порівняно з її внутрішнім світом. Увагу респондентів привертають і очі головної героїні (*чорні* – 6%, *сірі* – 6%, *великі* – 3%). Означення, наведені учнями 3-го класу (*сірі, великі*), приблизно відповідають описові очей у тексті оповідання: *великі сиві очі* [4, с. 23]. Означення *чорні* розуміємо як результат не уважності респондентів 4-го класу. Учні наводять і ще одну портретну деталь – руки. Наведемо цитату з тексту і порівняємо з нею відповіді дітей. В оповіданні М. Коцюбинського є такі слова: *дрібенькі, запечені на сонці рученята* [4, с. 23]. У відповідях респондентів руки *маленькі, почервонілі, засмаглі, худенькі*, а також *біленькі рученята* (традиційне фольклорне атрибутивне сполучення). Усього 6 реакцій (18%). Найменшу увагу опитані звернули на одяг (2 реакції – 6%), і лише одну деталь одягу конкретизовано (*хустина*).

Отже, відповіді на запитання про зовнішність головної героїні оповідання засвідчують меншу загальну кількість реакцій, а також невідповідність їх частини авторському текстові. Зовнішність персонажа для учнів молодших класів постає другорядним елементом образу порівняно з внутрішніми характеристиками. Респонденти звертають увагу на зріст героїні, її волосся, очі, руки (основні акценти портретної характеристики). Менш вагомими для характеристики героїні виявилися деталі одягу.

Висновки. Процес сприйняття художньої правди читачем характеризує діалектика об'єктивного й суб'єктивного, загального й індивідуального. Аналіз результатів анкетування учнів молодших класів засвідчив, що авторські інтенції досягають мети: молодші школярі віддають перевагу внутрішній красі людини – етичному началу. Водночас школярі не залишили поза увагою художнього відображення краси світу, що є свідченням безумовного впливу поетичної картини світу письменника на формування як естетичних, так й етичних ідеалів читачів (слухачів) худож-

нього твору. Перспективним уважаємо подальше вивчення регулятивної і прагматичної функцій художнього тексту в їх взаємодії.

Список літератури

1. Болотнова Н. С. Ассоциативное поле художественного текста как отражение поэтической картины мира автора / Н. С. Болотнова // Вестник Томского государственного педагогического университета. – 2004. – Вып. 1 (38). – Серия: Гуманитарные науки (филология). – С. 20–25.
2. Болотнова Н. С. О связи теории регулятивности текста с прагматикой / Н. С. Болотнова // Вестник Томского государственного университета. – 2008. – Филология. – № 2 (3). – С. 25–28.
3. Болотнова Н. С. Поэтическая картина мира и ее изучение в коммуникативной стилистике текста / Н. С. Болотнова // Сибирский филологический журнал. – 2003. – № 3–4. – С. 198–207.
4. Коцюбинський М. М. Твори : в трьох томах / М. М. Коцюбинський. – К. : Дніпро, 1979. – Т. 1. – 317 с.
5. Потебня А. А. Эстетика и поэтика / А. А. Потебня. – М. : Искусство, 1976. – 614 с.

Подгородецкая И. Ю. Влияние художественного текста на формирование мировоззрения ребёнка / И. Ю. Подгородецкая // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2012. – Т. 25 (64), № 4, ч. 2. – С. 545–550.

В статье рассмотрен художественный текст в аспекте его прагматики, охарактеризована сущность регулятивной и прагматической функций текста. Проанализированы результаты анкетирования учеников младших классов по рассказу М. Коцюбинского «Харитя» и определены языковые средства, репрезентирующие авторские и читательские представления об этических и эстетических идеалах. Выявлено влияние художественного текста на формирование мировоззрения ребенка.

Ключевые слова: художественный текст, автор, адресат, читательские реакции, этический, эстетический, идеал.

Pidgorodetska I. Y. The influence of the fiction text the forming of children's world view / I. Y. Pidgorodetska // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2012. – Vol. 25 (64), No 4, part 2. – P. 545–550.

In the article the fiction text is considered in the aspect of its pragmatics, the essence of regulative and pragmatic functions of the text is described. The questioning results of junior school students on the base of the story by M. Kotsubynsky “Kharytja” are analysed and language means representating the auther and reader' view of ethics and aesthetic ideals are certained. The influence of the fiction text on the forming of children's world view is educed.

Keywords: fictuion text, author, addressee, reader reactions, ethics, aesthetic, ideal.

Поступила в редакцию 13.10.2012 г.